

جایگاه ویژه و مرجعیت علمی و دینی امام صادق(ع) در اندیشه «شهرستانی»

شهرستانی از علمای برجسته اهل سنت، در جای‌جای تفسیر خود با عنوان «مفاتیح الاسرار مصابیح الابرار»، در مباحث مختلف قرآنی، با استناد به روایات امام صادق(ع) دیدگاه‌های ایشان را پذیرفته و امام(ع) از جایگاه ویژه و مرجعیت علمی و دینی خاصی در اندیشه او برخوردار است.

محمدعلی آذرشب بررسی کرد:

جایگاه ویژه و مرجعیت علمی و دینی امام صادق(ع) در اندیشه «شهرستانی»
شهرستانی از علمای برجسته اهل سنت، در جای‌جای تفسیر خود با عنوان «مفاتیح الاسرار مصابیح الابرار»، در مباحث مختلف قرآنی، با استناد به روایات امام صادق(ع) دیدگاه‌های ایشان را پذیرفته و امام(ع) از جایگاه ویژه و مرجعیت علمی و دینی خاصی در اندیشه او برخوردار است.

محمدعلی آذرشب، مشاور وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در امور بین‌الملل در گفت‌وگو با خبرگزاری قرآنی ایران(ایکنا)، به بیان سخنانی درباره شخصیت امام صادق(ع) از دیدگاه علمای اهل سنت و مشخصاً «شهرستانی»، از علمای اشعری شافعی مذهب، متوفای سال 548 هجری، صاحب کتاب معروف الملل و النحل و از استادان بنام نظامیه نیشابور و نظامیه بغداد پرداخت.

وی در بخشی از سخنان خود اظهار کرد: شهرستانی علاوه بر کتاب معروف الملل و النحل، اثر معروفی در فلسفه با نام «نهايةالاقدام» دارد. اما اثر مهم دیگری که اکنون مد نظر من است، تفسیری به نام «مفاتیح الاسرار و مصابیح الابرار» است که وی آن را در سال‌های آخر عمر خود به رشته تحریر درآورده است، ولی عمر او کفاف نکرده و این تفسیر را تنها تا آخر سوره بقره نگاشته است.

اگر ما نگاهی به آثار تفسیری بر جای مانده متعلق به نیمه دوم قرن پنجم و نیمه نخست قرن ششم، یعنی سال‌های بین 450 و 550 هجری بيفکنیم، مشاهده می‌کنیم که اغلب علمای آن عصر، علی‌الخصوص علمای ایران (و به ویژه خراسان)، در تفسیر خود بسیار تحت تأثیر امام صادق(ع) قرار گرفته‌اند

مدرس زبان و ادبیات عربی دانشگاه تهران تصریح کرد: تنها نسخه منحصربه‌فرد این تفسیر نفیس در کل دنیا در کتابخانه مجلس شورای اسلامی موجود است. شهرستانی در سال‌های آخر عمر خود این تفسیر را نگاشت و تقریباً کل اطلاعات تفسیری خود را در تفسیر سوره‌های حمد و بقره ارائه داد و علاوه بر آن يك مقدمه بسیار مهمی در علوم قرآن به این کتاب افزود.

روایات امام صادق(ع) در مفاتیح‌الاسرار

وی در ادامه سخنان خود در باره بازتاب روایات امام صادق(ع) در اثر تفسیر شهرستانی گفت: شهرستانی بعد از هر آیه و یا چند آیه نکته‌هایی را در ذیل عنوانی به نام «اسرار» ذکر می‌کند و همان‌گونه که در مقدمه و جای‌جای این تفسیر بیان می‌کند که این اسرار از آن وی نیست و از علوم آل محمد(ص) است؛ این که شهرستانی این اسرار را از کجا گرفته باشد، دقیقاً مشخص نیست، اما با کمی تأمل در این اسرار متوجه می‌شویم که بسیاری از مطالب آن مشابه روایات موجود در تفاسیر علمای شیعه (و به ویژه تفسیر عیاشی) از امام صادق(ع) است.

آذرشب عنوان کرد: از جمله مواردی که شهرستانی از امام صادق(ع) روایت ذکر می‌کند، آن است که در جایی می‌گوید: «آل محمد(ص) ابواب الله و سبيله و الدعاة الى الجنة و القادة اليها و الادلاء عليها الى يوم القيمة» و این گفته به خوبی نشانگر آن است که شهرستانی به مرجعیت علمی و دینی امام صادق(ع) معتقد است. شهرستانی با ذکر این روایت در ذیل آیه شریفه «وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أُبْوابِهَا» (بقره/189) تأکید می‌کند که بیوت علم، همان ائمه اهل بیت(ع) هستند.

مشاور وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در امور بین‌الملل اضافه کرد: وی در جای دیگر و در ذیل تفسیر آیه شریفه «وَأَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ» (بقره/40) نیز روایتی از امام صادق(ع) از اصول کافی نقل کرده و می‌گوید: مراد از عهد در «اوفوا بعهدی» ولایت امیرالمؤمنین(ع) و مراد از عهد دوم در عبارت «أوف بعهدکم» بهشت و جنت است.

شهرستانی و امامت امام صادق(ع)

وی خاطرنشان کرد: در اینجا به عنوان مقدمه لازم به ذکر است که شهرستانی بین امامت و خلافت جدایی قائل است؛ یعنی امامت

رهبری دینی و معنوی جامعه است و خلافت مربوط به رهبری سیاسی و دنیوی است. وی در ملل و نحل می‌گوید: امام صادق(ع) در مدینه منوره نشسته بود و بر پیروان خود اسرار علوم را تعلیم می‌داد و پس از آن تصریح می‌کند که امام(ع) هیچ‌گاه به دنبال خلافت و رهبری سیاسی جامعه نبوده است.

آذرشب افزود: شهرستانی در ادامه این مطلب و در ذکر دلیل به دست نداشتن خلافت سیاسی از سوی امام(ع) می‌گوید: «من غرق فی بحر المعرفة لم یطمع فی شط؛ کسی که غرق دریای معرفت است، در رودخانه طمع نمی‌کند». البته مراد شهرستانی از این کلام آن است که گرچه دیگران امامت و خلافت سیاسی را به دست گرفته بودند، اما امامت جامعه از منظر دینی به دست امام صادق(ع) بوده است.

«نحن اهل الذکر

مؤلف «نقش نجف در تمدن اسلامی» اظهار کرد: نکته دیگری که در کتاب تفسیر «مفاتیح الاسرار و مصابیح الابرار» شهرستانی به چشم می‌خورد آن است که وی با نقل روایتی می‌گوید: از امام صادق(ع) سؤال شد که مراد از «نحن اهل الذکر» در قرآن (انبیاء/7؛ نحل/43) چه کسانی هستند؟ و امام(ع) پاسخ داد: «نحن اهل الذکر». مجلسی این روایت را در بحارالانوار در باب «فی انهم(ع) اهل الذکر» از شهرستانی نقل کرده و عنوان می‌کند که شهرستانی با آنکه از اهل تسنن است، اما مراد از «نحن اهل الذکر» را ائمه اهل بیت(ع) می‌داند.

شهرستانی و روایت امام صادق(ع) در ترتیب نزول قرآن

وی تصریح کرد: همچنین مطلب دیگری که شهرت فوق‌العاده‌ای یافته، درباره نظر شهرستانی درباره ترتیب سور قرآن است. قرآنی که اکنون در دست ماست، سوره‌های آن بر اساس ترتیب نزول نیست؛ اما روایات چندی در تشیع و تسنن در باب ترتیب نزول آیات قرآن ذکر شده است. شهرستانی در این زمینه يك روایت منحصر به فرد از امام صادق(ع) نقل می‌کند و روایت امام صادق(ع) در زمینه ترتیب نزول قرآن را تنها ایشان ذکر کرده است.

آذرشب بیان کرد: شهرستانی به دلایل مختلف نشان می‌دهد که این روایتی که از امام صادق(ع) نقل کرده، نزدیک‌ترین روایات به حقیقت بوده و بر اساس دلایل و قرائن این صحیح‌ترین روایت است. ابوعبدالله زنجانی از علمای بزرگ کتابی به نام تاریخ قرآن دارد که در آن بر این روایت امام صادق(ع) تکیه کرده و با ذکر دلایل این روایت را صحیح‌ترین روایت در ترتیب نزول می‌داند. همچنین این روایت امام صادق(ع) در باب ترتیب نزول قرآن مورد توجه و بررسی بسیاری از خاورشناسان نیز قرار گرفته است.

«ربیع القرآن» و «تشخیص خاص

مدرس زبان و ادبیات عربی دانشگاه تهران با بیان این‌که شهرستانی روایات متعددی از امام صادق(ع) در لعن، طرد و تکذیب غلات نقل کرده است، افزود: وی برای بیان مطالب متعدد علوم قرآنی، مانند اولین آیه‌ای که از قرآن نازل شده، آخرین آیه‌ای که از قرآن نازل شده و چستی مفاهیمی «ربیع القرآن» و نیز مبحث «تشخیص خاص» به روایات امام صادق(ع) استناد می‌کند.

وی با اشاره به این‌که به طور کلی باید گفت که امام صادق(ع) از جایگاه ویژه‌ای در اندیشه شهرستانی برخوردار است، ادامه داد: اگر ما نگاهی به آثار تفسیری بر جای مانده متعلق به نیمه دوم قرن پنجم و نیمه نخست قرن ششم، یعنی سال‌های بین 450 و 550 هجری بیفکنیم، مشاهده می‌کنیم که اغلب علمای آن عصر، علی‌الخصوص علمای ایران (و به ویژه خراسان)، در تفسیر خود بسیار تحت تأثیر امام صادق(ع) قرار گرفته‌اند.